

ӘОЖ 329.78(574)

Б.Ш. Рахматулла, тарих ғылымдарының кандидаты, профессор
Инновациялық Еуразия университеті (Павлодар қ., Қазақстан Республикасы)
E-mail: bulat.rakhmatulla@mail.ru

1941-1945 ж. Қазақстанның комсомол ұйымдары құрамының өсуі және нығаюы

Аңдатпа. Мақалада Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында Қазақстанның комсомол ұйымдарының қатары санының өсуі және идеялық-ұйымдық нығайту мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: Қазақстан жастары, комсомол, ұйымдастыру құрылысы.

Ұлы Отан соғысы жылдарында комсомолдар мен жастар барлық жерде алда болуға ұмтылды. Ұйым соғысушы болды.

Әскери комсомолды нығайту ең алдымен тәжірибелі комсомол қызметкерлерін майданға жіберу есебінен болды. Мәселен, 1941 жылдың 29 шілдесінде Қызыл әскер мен Әскери-теңіз флотына Қазақстаннан 18 обкомның хатшылары, горкомдар мен аудандық комсомол комитеттерінің хатшылары жіберілді. Олардың арасында ЛКЖМК Шығыс Қазақстан облыстық комитетінің бюро мүшесі Б. Сахажанов, ЛКЖМК Батыс Қазақстан облыстық комитетінің бірінші хатшысы Н. Жуқанов, Ақмола облысы ЛКЖМК Зеренді аудандық комитетінің хатшысы Қожахметов және басқа да комсомол қызметкерлері бар [1].

1943 жылы ғана Отан қорғауға 300 комсомол қызметкерлері, оның ішінде 22 обком хатшысы, 123 аудандық комсомол комитетінің хатшысы, МТС саяси бөлімдері мен комсомол совхоздары бастықтарының 185 көмекшісі кетті.

Әскери комсомол қатарына қосылып, олар саяси қызметкерлер, командирлер болып, комсомолдар мен Қызыл Армия жастарына идеялық-саяси ықпал етті, өздерінің бай комсомолдық тәжірибесін армия комсомолының қызметкерлеріне берді, сол арқылы оның қатарларының идеялық-ұйымдастырушылық нығаюына ықпал етті, оларды бекітеді. Осының барлығы әскерлердің моральдық-саяси рухының жай-күйіне ең қолайлы түрде әсер етті және Ұлы Отан соғысы барысындағы жауынгерлік іс-қимылдардың нәтижелеріне оң әсер етті және соңында жауды жеңуді қамтамасыз ететін шешуші факторлардың бірі болды.

Алайда, тәжірибелі комсомолдық қызметкерлердің майданға жаппай күтім жасау процесіне, біздің ойымызша, біршама кеңірек қарау керек. Соғыс басында бұл құнды кадрлардың орнына тәжірибесі мен білімі жағынан тең адамдар әрдайым емес, барлық жерде іріктеліп алынды. Соғыс уақыты жағдайында барлық қызмет тез, жедел өтуі тиіс болған кезде майданға кеткендерді ауыстыру мәселесі барынша мұқият қарауды талап етті. Қазақстанның жекелеген жерлерінде, әсіресе соғыстың бастапқы кезеңінде кеңес тылының рөлі мен маңызы жете бағаланбаған. Азаматтық соғыс және шетелдік әскери интервенция жылдарында Комсомол тәлімгерлері ВЛКСМ барлық мүшелерімен бірге барлық ұйымдармен бірге майданға кеткен. Көптеген аудандық комсомол комитетінің есіктерінде осындай хабарландыруды көруге болады: «Райком жабық, барлығы майданға кетті». Соғыс басында республикада жекелеген жерлерде азаматтық соғыс кезеңіне тән үрдіс пайда болды. Бірақ Ұлы Отан соғысы ауқымымен және соғыс жүргізу әдістерімен азаматтық жағынан ерекшеленді. Ұлы Отан соғысындағы тылдың рөлі сөзсіз өсті. Бұл сәтте, әсіресе соғыс басында республиканың жекелеген комсомол ұйымдары ескермеді, бұл кейде жұмыста елеулі қателіктерге алып келді [2].

Партиялық және жоғары тұрған Комсомол органдарының үлкен түсіндіру жұмысы мен нақты көмегінің арқасында 1941 жылдың соңына қарай мұндай кемшіліктер ойдағыдай жойылды.

Соғысқа жұмылдырылған және өз еркімен кеткен комсомолдардың едәуір үлесі алғашқы екі әскери жылға келеді. Республиканың 14 облысы бойынша жұмылдырылған және майданға өз еркімен кеткен комсомолдардың орташа көрсеткіші 50-ден 80 %-ға дейін төмендеді [3].

Келтірілген деректерді елдің басқа аудандарының ұқсас көрсеткіштерімен салыстыру, атап айтқанда, Орал бойынша майданға жұмылдырылған және өз еркімен кеткендердің санының азаюы заңды құбылыс болып табылатындығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. 1943 жылы Свердлов облысынан 16355 Комсомол, ал 1944 жылы – 12121, 1945 жылы – 4885 Комсомол кетті. Пермь облысында осы жылдары 11562, 6881, 2810 комсомолдар майданға кетті.

Челябі облысында соңғы 2,5 жылда соғысқа 42215 адам кетті, ал алғашқы 1,5 жыл ішінде ВЛКСМ -нің 40 мыңнан астам мүшесі жұмылдырылған [4]. Әрбір үшінші-төртінші шақырылушы немесе ерікті түрде Қазақстаннан Қызыл Әскер қатарына кірген коммунистер немесе комсомолдар болды.

Ұлы Отан соғысының шарттары комсомолдың одақшылдық жұмысының мазмұны мен формаларына өз іздерін салды.

Соғыс жылдарында одақшылдық жұмысты жүргізу бірқатар объективті қиындықтармен ұштасқан. Соғыс комсомолдық жұмыстың мазмұны мен формасына тиісті түзетулер енгізуді, оның деңгейін жоғары сатыға көтеруді талап етті. Ұлы Отан соғысы жылдарында республикалық комсомол ұйымы

партия органдарының тікелей көмегімен комсомол құрылысы саласында өз қызметін келесі міндеттерді шешуге бағыттады: 1) бастауыш комсомол органдарын комсомол комитеттерінен Республика комсомол ОК аппаратына дейін жан-жақты ұйымдық нығайту; 2) тұрақты жұмыс және комсомол ұйымының құрамының өсуі мен реттелуіне назар аудару, бастауыш комсомол ұйымдарының желісін сақтау; 3) басшы комсомол кадрларын мұқият іріктеу, тәрбиелеу және орналастыру және олардың идеялық-саяси даярлық деңгейін арттыру; 4) бастапқы комсомол ұйымдарына басшылық жасау стилін жетілдіру және олардың сапалық құрамын жақсарту жөніндегі жұмыс; 5) комсомол ұйымдарының жауынгерлік қабілетін арттыру және комсомолдардың авангардтық рөлін және олардың бүкіл өмір сүру салаларында одақтық емес жастарға; 6) әскери жылдардың комсомол құрылысында Комсомол органдарының құрылымын жетілдіру және оларды соғыс уақытына барынша бейімдеу, сондай-ақ жұмыс стилін жақсарту мәселелері маңызды орын алды.

Қазақстандық комсомолдық ұйымды шешуге тура келетін міндеттер комсомол құрылысы мен одақшылдық қызметтің барлық мәселелерін қамтыды. Соғыс осы мәселелерді шешуді екінші кезекке қойған жоқ, керісінше, ішкікомсомолдық өмірдің барлық мәселелерін дұрыс және уақтылы шешудің өткірлігі мен маңыздылығын арттырды. Сайып келгенде, бұған комсомолдар мен жастардың өшпенділік жауды талқандаудың ортақ істеріне қатысуы мен қосқан үлесі тікелей тәуелді болды.

Комсомол ұйымдары алғаш рет азаматтық соғыстан кейін комсомолдардың жаппай қозғалысымен бетпе-бет келді. Сол жылдардағы Комсомол құрылысының тәжірибесіндегі қиындықтардың бірі осы. Соғыстың бірінші кезеңінде Республиканың комсомол ұйымының сандық және сапалық құрамында елеулі өзгерістер болды. Әсіресе үлкен өзгерістер 1942 жылы болды. 1941 жылдың 1 маусымында республикамызда комсомолдар саны 346664 адам, ал осы жылдың желтоқсанында 305016 адам болды. 1942 жылдың соңында Қазақстан бойынша ВЛКЖО мүшелерінің саны 196128 құрады.

Осылайша, Комсомол санының қысқаруы болды. Алғашқы 1,5 жылда ол 108888 адамға, ал бастапқы комсомол ұйымдарының желісі 1000 адамға қысқарды. Әсіресе осы кезеңде Комсомол қатарының өсуі және бастауыш ұйымдардың желісін сақтау мәселелері өткір тұрды. 1941 жылдың желтоқсанында Қазақстан бойынша 14278 бастапқы ұйым болды, оның ішінде – 134 мүше саны 17590 өнеркәсіпте, жалпы саны 14882 адам көліктегі 85 ұйым және 3524 комсомолды қамтыған түсті металлургиядағы 77 ұйым саналған.

1941 жылы комсомолға қабылдау азайғаны байқалады. 1941 жылы 33419 адам қабылданды, ал 1940 жылы 71571 адам қабылданды [5]. Осы кезеңде одақтық емес жастарды тарта отырып, ашық комсомол жиналыстары маңызды орын алды. Онда ол комсомолдың өмірімен, оның істерімен көрнекі танысты. Осындай жиналыстардан кейін комсомолға қабылдау туралы өтініштер легі артты.

Комсомол жұмысының тәжірибесінде комсомол билетін уақытында тапсыру үлкен маңызға ие болды. Бұл ВЛКЖО мүшелерінің қатары санының көрсеткішінде тікелей көрсетілген. Комсомолға қабылданғандар ұзақ уақыт бойы билет тапсыруды күткен жағдайлар болды. Комсомолдың обкомдары мұндай құбылыстарға жол берілмейтінін көрсетті. Сонымен қатар, комсомол ұйымдары ұқыпсыз қатынастан комсомолдық билеттерді бүлдіру, оларды әртүрлі сиямен жазып беру және толтыру, хатшысыз комсомол билетін беру және басқа да кемшіліктер сияқты кемшіліктерді жоюға тырысты.

ЛКЖМК ОК III пленумында Ақмола, Павлодар облыстық комсомол комитеті комсомолға қанағаттанғысыз қабылдау үшін елеулі сынға ұшырады.

1941 жылдың 25 маусымында қабылданған қаулыда Республика комсомолының ОК соғыстың басында одақшылдық жұмыстың деңгейін арттыру және оны партия мен халықтың алдында тұрған жалпы міндеттермен келісе білу қажеттігін көрсетті. 1941 жылдың қараша айында барлық 14 облыстық комсомол ұйымының пленумы өтті. Онда соғыс кезіндегі комсомол ұйымдарының жұмысы қаралды.

Комсомолдың обкомдарының өткен пленумдары кейбір комсомолдық ұйымдар шаруашылық істермен тым әуестеніп, нәтижесінде комитетшілік жұмысқа белгілі шамада назар аударғанын дәлелдеді. Комсомол қатарының өсуі соғыс уақытының талаптарына және жастардың өсіп келе жатқан саяси және еңбек белсенділігіне, фашизмге қарсы Отан соғысынан туындаған кеңестік патриотизмнің өсуіне жауап бермеді. Жергілікті жерлерде комсомолға қабылдау ісін тексеру бастапқы ұйымдар мен комсомол комитеттері қабылдау туралы өтініштерді қарауға кейде жеткілікті дәрежеде жақындағанын көрсетті.

Кейбір комсомолдық ұйымдар қабылдау кезінде жарғылық нормаларды өрескел бұзды: жеке арыздарсыз немесе жетіспейтін ұсынымдармен қабылдады. Көптеген комсомолдық комитеттер комсомолға алдыңғы қатарлы жұмысшылар мен колхозшыларды тарту жөніндегі жұмыстың зор саяси маңызын жете бағаламады. Бастауыш комсомол ұйымдары санының азаюы комсомолдардың майданға кетуімен және жекелеген ұйымдардың аздығымен, сондай-ақ кейбір мекемелердің таратылуымен және оларды біріктірумен ғана емес. 1942 жылдың ортасында 832 ұйым болды, олардың мүшелерінің саны 5 адамнан аспайтын. 1977 ұйымдарда 5-тен 10 комсомолшылар болды.

Жасы бойынша бөлу келесідей болды: 17 жасқа дейінгі комсомол – 55144 адам, 18-19 жас – 75209 адам, 20-21 жас – 43715, 22-23 жас – 30054, 24-26 жас – 24012, 26 жастан жоғары – 19897 адам. Осылайша, Ұлы Отан соғысы жылдарында республикалық комсомол ұйымы құрамының жасаруы байқалады. Келесі жылдары бұл процесс одан да жылдам жүрді. Әлеуметтік құрамы бойынша 1942 жылы өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығында 30037 жұмысшы, колхозшылар – 74413, зиялы қауым

– 15081, оқушылар – 77137, қызметшілер – 51355. Әйелдер саны 139631-ден 130937 адамға дейін азайды. Өнеркәсіп және көлік кәсіпорындарында жұмыс істейтін комсомолдар саны 26074 адамды, студенттер – 13245, қолөнер, темір жол училищелері мен ФЗО - 2606 мектептерінің оқушылары, орта және жеті жылдық мектептерде 46929 комсомолдықтар құрады. Республиканың комсомол ұйымдары халық шаруашылығының барлық салаларының жастарын өз әсерімен қамтыды. Ұлы Отан соғысы жылдарында Республика комсомолының статистикалық есептерінің деректерін талдау, соғыстың бірінші кезеңінде комсомолдар санының абсолютті азаюына қарамастан, өнеркәсіптің негізгі салаларында абсолюттік болмаса, онда комсомолдар санының салыстырмалы түрде көбеюі болды деген қорытынды жасауға негіз болады. 1942 жылдан бастап комсомолға жастарды қабылдау ісі үнемі жақсарды. ЛКЖМК Орталық комсомол ұйымдарына одақтық емес жастар арасындағы жұмысты жақсарту бойынша нақты көмек көрсету тапсырмасы бар жауапты қызметкерлер тобын орынға жіберді.

Әскери уақыттың қиындықтарымен комсомолға қабылдау ісінде билеттердің жетіспеуі сияқты жалпы жетіспеушіліктер түсіндіріледі. Республика бойынша 1942 жылдың 7 айында комсомолға 16172 адам қабылданды. Осы кезеңде қолға алынғандардың ішінен 15500 адам Комсомол билеттерін алды. Демек, 672 комсомол билеттерін алған жоқ. ЛКЖО ОК таза билет-бланкілерін ОК ВЛКЖО-ны жіберуді сұрады. Тек 10000 алынды. Облыстық комсомол комитеттерін билеттермен қамтамасыз ету 33 % - дан сәл артық болды. Бұған бүкіл ел алаңдататын жалпы экономикалық қиындықтар әсер етті.

1941 жылы комсомолға 33419 адам қабылданды, ал 1942 жылы – 35419 адам қабылданды, яғни 2 мың адамға артық. Егер бірінші тоқсанда 7556 адам қабылданса, екінші тоқсанда – 8096 адам қабылданды. Жастар есебінен тікелей өндірістен қабылдау ұлғайды. 1941 жылдың 6 айында ауыл шаруашылық және өнеркәсіп жас жұмысшылар қатарынан қабылданғандар саны 1384 адамды, Колхозшылар – 2991, оқушылар – 14210, қызметшілер – 1683 адамды құрады. 1942 жылдың осы мерзімінде тиісінше: 2221, 3188, 8623 және 1625 адам. 29 ұйымға өнеркәсіптегі бастауыш ұйымдар желісі артты. Мәселен, іс жүзінде комсомол ұйымдарының фабрикалардың, зауыттардың, шахталардың, кеніштердің, колхоздардың, МТС, совхоздардың үздік жастары есебінен Комсомол қатарын толықтыру туралы үнемі қамқорлық көрсеткен. 1942 жылдан бастап студенттік комсомолдың өсуі бойынша жоғары оқу орындарының комсомол ұйымдарының жұмысы жақсарды

Қабылданғандардың ең көп саны қысқы және жазғы емтихан сессиялары арасындағы кезеңге түсіп, оқу жылының басында қабылдаудың жоқтығына да тән. Жоғары оқу орнының комсомолының жұмысында оқу үрдісінің циклігі көрсетілді. Комсомолға қабылдауды жақсарту өтініштерді қабылдау және талдау жүйесін жеңілдетуге ықпал етті. Мысалы, қабылдау шарттары комсомол топтарының жиналыстарында комсомолға қабылдауға рұқсат беру арқылы жеңілдетілді. Содан кейін қабылданған бекітті бюросында горкомов райком комсомолының. Сонымен қатар, соғыс жылдарында цехтық немесе ауысымды комсомолдық жиналысты әрдайым жинауға болмайтыны ескерілді. Сонымен қатар, аудандық комсомол комитеттеріне комсомолға қабылдау және комсомол құжаттарын беру туралы өтініштерді талқылау үшін бюроньң көшпелі отырыстарын ұйымдастыруға рұқсат етілді. Бұл Қазақстан жағдайында ауылдық аудандардың едәуір саны, кең кеңістіктері және колхоздар мен совхоздардың аудан орталықтарынан 200 және одан да көп километрге қашық болуы өте маңызды болды, ал кейбір Комсомол топтары аудан орталықтарынан 500 километр қашықтықта (отарлы мал шаруашылығы учаскелері) болды. Республиканың комсомол ұйымдары соғыс уақытының шарттарын барынша ескеруге тырысты.

Ұлғаюына қарамастан, қабылдау, өсу қарқыны комсомол республикасында және жалпы ел бойынша, айтарлықтай төмен майданда. Соғыстың бірінші кезеңінде республикалық комсомол ұйымы көшірілген комсомолдар есебінен толықтырылды, қоныс аударған кәсіпорындармен, ғылыми мекемелермен және оқу орындарымен бірге келген. Қазақстанға негізінен Украина, Қырым және ішінара Балтық жағалауынан комсомолдар келді. 1942 жылдың 14 қаңтарында республиканың комсомол қатарына 4092 комсомол қосылды. Олардың барлығы Қазақстанның экономикалық және қоғамдық-саяси өміріне белсенді қатысты.

Әйелдер жастарын комсомолға қабылдау ұлғайды.

Ұлы Отан соғысы жылдарында және комсомолдық көлік ұйымдарының құрамында үлкен өзгерістер болды. Мұнда Одақ ішіндегі жұмыс айтарлықтай жақсарды, комсомолдық тәртіп нығая түсті. Комсомол ұйымының барлық тапсырмалары жауынгерлік бұйрық ретінде қабылданды. 3000-нан астам комсомол нақты тапсырмалар алды. Егер соғыс басталғанда Түркісібте 2571 комсомол жұмыс істесе, 1943 жылдың 1 қаңтарына комсомол ұйымдары 4665 адам болды. Қарағанды темір жолында 1941 жылы 144 бастауыш ұйым болды, оларда 2402 Комсомол болды. 87 өндірістік және 6 тораптық комсомол комитеттері жұмыс істеді..

Осы қиын жылдары еңбек резервтері жүйесінің комсомол ұйымдарының рөлі айтарлықтай өсті. Егер 1940 жылы олардың желісі республикада 6355 адам контингенті бар 35 оқу орнын құраса, 1941 жылдың шілдесінде 11980 адам білім алушылар саны бар 42 оқу орны, 1942 жылдың қарашасында тиісінше 112 және 40140 болды. Комсомол ұйымдарының саны да өсті. 1941 жылмен салыстырғанда олардың саны 1944 жылы 35-тен 87 ұйымға дейін өсті [6]. Осы кезеңде комсомол мүшелерінің саны 1896 комсомолдан 6629-ға дейін артты. Осы оқу орындарында оқу кезеңі бірдей емес болды. ФЗО мектептерінде ол 6 айға созылды, ал қолөнер және темір жол училищелерінде – 1 жыл. Бұл осы

ұйымдардың сандық құрамында көрсетілді. Осы оқу орындарында оқу кезеңі әртүрлі болғандықтан, комсомол ұйымдарының құрамы, олардың саны мен Ұлы Отан соғысының жекелеген кезеңдеріндегі қатарлардың өсуі ауытқып отыр. Мұнда қатарлардың өсуі мектептер, училищелер желісінің ұлғаюына және оқушылардың шығуына тікелей байланысты болды. Шығарылу кезеңі есепті кезеңнің соңына сәйкес келген жағдайда, онда осы мектептердің комсомол ұйымының құрамы азайған, қатарлардың өсуі төмендеген және осы себептен бастапқы комсомол ұйымдары жойылды. Осы жылдар ішінде комсомолға ФЗО, РУ және ЖУ мектептерінің оқушыларынан 14768 адам қабылданды. 1943 жылы Республика комсомолының құрамында үлкен өзгерістер болды. Республикалық комсомол ұйымының құрамындағы комсомолдардың шамамен 42 %-ы соғыс жылдарында ВЛКЖО-ға қабылданды. Мәселен, 196128 комсомолдан 1943 жылдың 1 қаңтарына 34468 адам комсомолға 1938 жылы, 36028 адам – 1939 жылы, 31266 адам – 1940 жылы кірді. Осылайша, Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақстан комсомолының құрамында әскери қабылдау жастары басым болды. Комсомолдардың үштен екісінен астамы әйелдер болды. Құрамның үштен бір бөлігі 14 пен 17 жас аралығындағы комсомолдар болды. 1943 жылы республика бойынша комсомолға 81000 адам қабылданды. Бұл 1942 жылға қарағанда екі есе көп болды. Комсомолдардың жалпы саны 196128 адамнан 208307 адамға дейін өсті. Ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіпте комсомол ұйымдарының саны артты, ал көлікте – 64-ке азайды. Бұл көптеген комсомолдар-тасымалдаушылардың босатылған аудандарға пікірімен байланысты болды.

942 жылы республикада 6897 колхоз, ал комсомол ұйымдары 6442, яғни 455 ауыл шаруашылықтарында бастапқы ұйымдар болған жоқ. Өнеркәсіп кәсіпорындарында 102 жаңа ұйым құрылды. Комсомолдық ұйымдарды нығайтуда өнеркәсіп кәсіпорындарында цехтар құқығында ауысымды комсомол ұйымдарын құру туралы 1941 жылғы 15 қыркүйектегі ВЛКЖО ОК қаулысы маңызды рөл атқарды. Сонымен қатар, жастардың жаппай оқыту бөлімшелерінде бастапқы ұйымдар құрылды. Жас мұғалімдермен комсомолдың жұмысын одан әрі жақсартуға және олардың беделін арттыруға алғашқы мұғалімдер ұйымдарын құру туралы 1941 жылғы 18 қарашадағы ВЛКЖО ОК қаулысы ықпал етті. Бұл алғашқы ұйымдарға мұғалімдер, аға пионер және басқа да мектеп қызметкерлері кірді. Комсомол мұғалімдерінің саны үш адамнан аспаған жағдайда, бастауыш ұйымдар аудандық немесе қалалық халықтық білім беру бөлімдерінің жанынан құрылған. Мектептердегі Комсомол органдарының мұндай құрылымы мектептердің комсомол және пионер ұйымдарының жұмыс деңгейін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік берді. 1941 жылдың аяғында республикада 2487 жеті жылдық және орта мектеп болды, оларда ВЛКЖО 35046 мүшелерін біріктіретін 1889 комсомол ұйымдары болды. Осы жылдары бастауыш комсомол ұйымдарының жұмыс тәжірибесіне ерекше көңіл бөлінді (жұмыс жоспарын жасау, жиналыстарды өткізу, бұқаралық іс-шараларды ұйымдастыру, Пионер ұйымдарына басшылық жасау). ВЛКЖО ОК қаулысына сәйкес барлық комсомол ұйымдарында есептік-сайлау жиналыстары өтті. Қызметі олардың сайлаудан кейін тағы да мазмұнды жүргізілді жоғары идеялық-теориялық деңгейде.

Ұлы Отан соғысы жылдарында комсомолға республиканың 47777 оқушысы кірді.

Комсомол ұйымдары майданда тылдық аудандарға қарағанда жылдам өсті. Бұл өсудің кең базасымен ғана емес. Тылдағы комсомол ұйымдары майданға аттанған бозбалалардың барлығы Комсомол болатындай етіп жасауға ұмтылды. Әрбір үшінші шақырылушы Ленин комсомолының мүшесі майданға кетті. 1943 жылы республика бойынша 20184 болашақ Отан қорғаушылар комсомолына қабылданды. 1925 жылы туған әскерге шақырылушылар арасында Комсомол қабатының пайызы 20,7 %-ға, 1926 жылы – 36,7 %-ға, 1927 жылы – 30,1 %-ға тең. Бастауыш комсомол ұйымдарының сапалық құрамы жақсарды. Демек, олардың жартысына жуығы Ұлы Отан соғысы жылдарында комсомолға кірді және комсомолдық жұмыс тәжірибесі болмашы болды. 133 хатшы босатылған қызметкерлер болды.

Кейінгі жылдары бастауыш ұйымдар хатшыларының сапалық құрамын жақсарту жалғастырылды. Комсомол ұйымдарының желісі де айтарлықтай өзгерді. 2 Облыстық, 8 аудандық, 3 қалалық, 2 қалалық комсомол ұйымдары пайда болды.

Алғашқы ұйымдарды тұрақтандыру және ВЛКЖО қатарларының өсуі есебінен республикалық комсомол ұйымының құрамы жыл сайын ұлғайып отырды. Құрамында 10 адамнан астам ұйымдар саны 1943 жылы 46 %-дан 1945 жылы 49,2 %-ға дейін өсті. Республиканың колхоздары мен совхоздарында ірі комсомол ұйымдарының саны 1943 жылы 36,6 %-дан 1945 жылы 52 %-ға дейін өсті.

Республиканың комсомолдары қатарын өсіру және комсомол желісін сақтау бойынша өз жұмысында басқа республикалар мен Ресейдің орталық аудандарының комсомол ұйымдарының тәжірибесін алды. Бұл тұрғыда Пермь комсомолдық ұйымы мысал болды, онда соғысқа дейінгі деңгеймен салыстырғанда комсомолдар саны азаймаған, бірақ артты. Мұнда 1940 жылдың басында ВЛКЖО 69942 мүшесі, ал 1945 жылы – 74914 адам болды [7]. Ұлы Отан соғысының соңына қарай республикалық комсомол ұйымының тұлғасы келесідей болды: 16 облыстық, 21 қалалық, 221 аудандық комсомол ұйымы және 14673 бастауыш комсомол ұйымдары болды. ВЛКЖО мүшелерінің барлығы 217874, оның ішінде: жұмысшылар – 37643 немесе 17,2 %, Колхозшылар – 75108 немесе 94,4 %, оқушылар – 32018 немесе 14,4 %, әйелдер – 141822 немесе 65 %, тұрғылықты ұлт тұлғалары – 98363 немесе 40,5 %.

Кестеде көрсетілгендей, өнеркәсіптегі комсомолдар саны соғыс күндері 4302 адамға өсті. Алғашқы комсомол ұйымдарының саны 1941 жылмен салыстырғанда 115-ке артты. 1943 жылдан бастап комсомолдар санының азаю үрдісі тоқтатылды. Бұл тұрғыда ВКП (б) орталық комитетінің комсомолға 14 жастан бастап қабылдау туралы қаулысы маңызды орын алды.

Ұлы Отан соғысы жылдарында комсомол ұйымдарының құрамы интернационалдық болды. Комсомолдарды өнеркәсіптің шешуші салаларына жұмылдыру, жұмысшы жастар арасында тәрбие жұмыстарын күшейту зауыттардың, шахталар мен фабрикалардың комсомолдық ұйымдарын нығайтуға алып келді. Бұл туралы республиканың халық шаруашылығының шешуші салаларында комсомолдардың жұмыспен қамтылуының өсуі айтады.

Бұдан басқа, балық өнеркәсібінде 825 Комсомол, жергілікті жерлерде – 2411, тамақ өнеркәсібінде – 1170, темір жол көлігінде – 10469, теңіз флотында – 411 адам еңбек етті.

Сондықтан комсомолдар өндірістің негізгі ұстанымдарына өзінің авангардтық әсерін қамтамасыз етті. Комсомол ұйымдарында тек қана үлкен қозғалыстар комсомолдар есебіне жоғары талаптар қойды. Кейде кейбір комсомолдар асығыс, соғыс уақытында жеңіл түсінікті, ұйымнан шығып кеткен кезде есептен шығарылмаған. Екінші жағынан, соғыстың бірінші кезеңінде комсомолдың жекелеген комитеттері өз қызметінің осы бөлігіне назар аудармай әлсіретті. Бұл мәселеде қателіктер де болды. Осы қиындықтардың барлығы сәтті өтті. 1943 жылы барлық жерде жүргізілген есеп пен Комсомол құжаттарын тексеру комсомол ұйымдарын нығайтуда үлкен рөл атқарды. Ол комсомолдық органдарды өзінің тәжірибелік жұмысында әрбір ұйымға жетуге, олардың кейбірінің әлсіз өсу себептерін анықтауға, олардың жауынгерлік қабілетін көтеруге мәжбүр етті. Қазақстан комсомолы ОК Алматы ОК ЛКЖМК және басқа да облыстық комсомол комитеттеріндегі комсомол шаруашылығының жағдайын тексерді. Семей облысында есептен алынбай кеткен мекенжайларды анықтау бойынша елеулі жұмыстар атқарылды. 1942 жылдың желтоқсанынан бастап 1943 жылдың мамырына дейін бұрын «мұрағатта» есепте тұрған 1487 комсомол табылды.

1943 жылы комсомолдарды қайта есепке алу осы істің жағдайын жақсартуға айтарлықтай көмектесті. Оның комсомол ұйымдары үшін маңыздылығын, мысалы, Шығыс Қазақстан облысында есепке алу карточкалары бойынша қайта есепке алынғанға дейін барлығы 12436 адам, ал оны өткізгеннен кейін 12579 адам немесе 143 комсомолға көп болғаны дәлелдейді. Комсомол құжаттарын ретке келтіру, Комсомол билеттерін жедел беру, комсомолға қабылдау туралы өтініштерді уақытында қарау, жұмыстағы кемшіліктермен күрес республика комсомолы қатарының өсуіне оң әсерін тигізді. Комсомол ұйымдары комсомолдық тәртіптің және басқа да жарғылық нормалардың бұзылуымен батыл күрескен.

Осылайша, 1943 жылы комсомолдан шығарылған комсомолдар саны 1941 жылмен салыстырғанда үш есеге азайды. Комсомол қатарының өсуі, жастар мен қыздардың комсомолға деген құштарлығы оның патриотизмінің көрінісі, кеңестік қоғамдық және мемлекеттік құрылымның өткізбеушілігіне бұзылмайтын сенімнің көрінісі болып табылады.

Соғыс жылдары Кеңес құрылысының беріктігін елеулі тексеруге айналды. Еліміздің барлық қоғамдық ұйымдары үлкен сынаққа ұшырады. Комсомол, көпшілік қоғамдық ұйым алдыңғы қатарлы совет жастарының тапсырды осы қиын жылдары ауыр кемелділікке емтихан және ұйымдастырушылық беріктігі. В. И. Ленин соғыста» барлық саяси және әлеуметтік мекемелер отпен және қылышпен тексеруге және сынауға ұшырайды» деп жазады [8].

ӘДЕБИЕТ

- 1 Қазақстан Республикасы Президентінің Мұрағаты. (ҚР ПӘ) 812. ЖТ. 5. D. 2125. Л. 195.
- 2 Қазақстан Республикасы Президентінің Мұрағаты. (ҚР ПӘ) 812. ЖТ. 5. D. 2065. Л. 124.
- 3 Қазақстан Республикасы Президентінің Мұрағаты. (ҚР ПӘ) 812. ЖТ. 6. D. 2230. Ә. 33.
- 4 Азаматтық және Ұлы Отан соғысы жылдарында Орал комсомолының тарихынан. – Пермь, 1968. – 75 б.
- 5 Қазақстан Республикасы Президентінің Мұрағаты. (ҚР ПӘ) 812. Ф. 812. ЖТ. 6. D. 2175. Ә. 74.
- 6 Ресей Мемлекеттік әлеуметтік-саяси мұрағаты. Ф. 7. ЖТ. 2. D. 38. Ә. 115.
- 7 Ресей Мемлекеттік әлеуметтік-саяси мұрағаты. Ф. 7. ЖТ. 2 үй 73. Л. 237 «а».
- 8 Ленин В.И. Толық шығармалар жинағы. – Т. 20. – 243 б.

REFERENCES

1. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan. (AP RK) F. 812. Op. 5. D. 2125. L. 195.
2. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan. (AP RK) F. 812. Op. 5. D. 2065. L. 124.
3. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan. (AP RK) F. 812. Op. 6. D. 2230. L. 33.
4. Iz istorii komsomola Urala v godi grajdanskoi i Velikoi Otechestvennoi voini. – Perm, 1968. – 75 s.
5. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan. (AP RK) F. 812. F.812. Op. 6. D. 2175. L. 74.
6. Rossiiskii gosudarstvennii arhiv socialno-politicheskoi istorii (RGASPI). F. 7. Op. 2. D. 38. L. 115.
7. Rossiiskii gosudarstvennii arhiv socialno-politicheskoi istorii (RGASPI). F. 7. Op. 2 D. 73. L. 237 «а».

8. Lenin V.I. Polnoe sobranie sochinenii. – T. 20. – 243 s.

РЕЗЮМЕ

Б.Ш. Рахматулла, кандидат исторических наук, профессор
Инновационный Евразийский университет (г. Павлодар, Республика Казахстан)

Рост и укрепление состава комсомольских организаций Казахстана в 1941-1945 г.г.

В статье рассмотрены вопросы роста численности и идейно-организационного укрепления рядов комсомольских организаций Казахстана в годы второй мировой войны.

Ключевые слова: молодежь Казахстана, комсомол, организационное строительство

RESUME

B.S. Rahmatullah, Ph. D., Professor
Innovative University of Eurasia (Pavlodar, Republic of Kazakhstan)

Growth and strengthening of the Komsomol organizations of Kazakhstan in 1941-1945

The article deals with the growth of the number and ideological and organizational strengthening of the ranks of Komsomol organizations in Kazakhstan during the second world war.

Key words: youth of Kazakhstan, Komsomol, organizational construction.